

O'ZBEKISTONDA MOLIYAVIY IQTISODIYOTNING RIVOJLANISH OMILLARI VA MUAMMOLARI

Rustamova Feruza Murodovna
O'zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

So'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyoti tub tarkibiy o'zgarishlar va keng qamrovli islohotlar natijasida barqaror rivojlanish yo'liga chiqdi. Ayniqsa, 2020–2025 yillar oralig'ida mamlakat moliyaviy-iqtisodiy tizimi pandemiya, global iqtisodiy beqarorlik va tashqi xavf-xatarlar sharoitida ham o'sish sur'atlarini saqlab qoldi. Ushbu davrda iqtisodiyotning asosiy ko'rsatkichlari sezilarli darajada yaxshilandi va yangi rivojlanish bosqichi shakllandi. 2020 yilda COVID-19 pandemiyasi ta'sirida O'zbekiston yalpi ichki mahsuloti (YAIM) o'sishi 1,6 foizni tashkil etdi va umumiy hajmi 66,4 milliard AQSH dollariga teng bo'ldi. Shunga qaramay, iqtisodiy tiklanish tez sur'atlarda amalga oshirildi va 2021 yilda YAIM 8 foizga o'sib, 77,3 milliard dollarga yetdi. 2022–2025 yillar davomida esa iqtisodiy o'sish o'rtacha 6–6,8 foiz atrofida saqlanib qoldi. 2025 yilga kelib YAIM hajmi 137 milliard dollardan oshdi, bu esa besh yil ichida deyarli ikki baravarlik o'sishni anglatadi. Bu ko'rsatkichlar mamlakat iqtisodiy siyosatining samaradorligini ko'rsatadi. Aholi jon boshiga to'g'ri keladigan YAIM ham sezilarli oshdi. 2020 yilda bu ko'rsatkich taxminan 1 960 dollarni tashkil etgan bo'lsa, 2025 yilga kelib 3 600 dollardan oshdi. Bu esa aholi daromadlari oshib borayotganini va turmush darajasi yaxshilanayotganini bildiradi. Shu bilan birga, ichki talab va iste'mol iqtisodiy o'sishning muhim omiliga aylandi. Xususiy iste'mol YAIM tarkibining 60 foizdan ortig'ini tashkil etmoqda, investitsiyalar esa 35 foizdan yuqori ulushga ega bo'lib, iqtisodiy faollikni qo'llab-quvvatlamogda.

Moliyaviy-iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri sifatida keng ko'lamli iqtisodiy islohotlarni ko'rsatish mumkin. Valyuta bozorining liberallasuvi, bank tizimining isloh qilinishi va davlat korxonalarini xususiylashtirish jarayonlari investitsiya muhitini sezilarli darajada yaxshiladi. Natijada, xorijiy investitsiyalar oqimi ortdi va yirik infratuzilma loyihalari amalga oshirildi. Jahon banki tomonidan moliyalashtirilayotgan loyihalar hajmi 4,5 milliard dollardan oshgani ham buning yaqqol dalilidir. Xizmatlar sohasi ham iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlaridan biriga aylandi. 2025 yilga kelib xizmatlar sektori YAIMning qariyb 50 foizini tashkil etdi. Raqamli iqtisodiyot, elektron tijorat va moliyaviy texnologiyalar (fintech)ning rivojlanishi ushbu jarayonni tezlashtirdi. Shu bilan birga, demografik omil ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston aholisi 2020 yildagi 34 milliondan 2025 yilga

kelib 38 millionga yetdi, bu esa mehnat resurslarining kengayishiga va ichki bozorning o'sishiga xizmat qilmoqda.

Biroq, iqtisodiy rivojlanish bilan bir qatorda qator muammolar ham mavjud. Eng dolzarb muammolardan biri inflyatsiya darajasining nisbatan yuqori ekanligidir. 2024 yilda inflyatsiya 10 foiz atrofida bo'lib, 2025 yilda ham 8–9 foiz darajasida saqlanib qolishi kutilmoqda. Bu esa aholining real daromadlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Inflyatsiyaning asosiy sabablari qatoriga energiya narxlarining oshishi va ichki talabning yuqoriligi kiradi.

Yana bir muhim muammo – davlat sektorining iqtisodiyotdagi ulushi yuqoriligicha qolayotganidir. Bank tizimi va yirik sanoat korxonalarida davlatning ustun mavqei bozor mexanizmlarining to'liq ishlashiga to'sqinlik qilmoqda. Bundan tashqari, eksport tarkibida xomashyo resurslari ulushi yuqori bo'lib, bu mamlakat iqtisodiyotini tashqi narxlar o'zgarishiga sezgir qiladi. Masalan, oltin va gaz eksporti asosiy daromad manbai hisoblanadi. Mehnat bozori ham muayyan muammolarga duch kelmoqda. Rasmiy ishsizlik darajasi 2024 yilda 6 foizdan ortiqni tashkil etgan bo'lsa-da, yashirin ishsizlik darajasi bundan yuqori ekani kuzatilmoqda. Bundan tashqari, hududlar o'rtasidagi iqtisodiy nomutanosiblik ham dolzarb masalalardan biridir. Poytaxt va yirik shaharlarda iqtisodiy faollik yuqori bo'lsa, ayrim hududlarda investitsiya va infratuzilma yetishmasligi kuzatiladi. Moliyaviy sektor ham rivojlanish bosqichida bo'lib, hali to'liq shakllanmagan. Kapital bozori sust rivojlangan, bank kreditlari esa tez sur'atlarda o'sib bormoqda. Bu esa uzoq muddatda moliyaviy barqarorlikka xavf tug'dirishi mumkin. Umuman olganda, 2020–2025 yillarda O'zbekiston iqtisodiyoti barqaror o'sish, investitsiya faolligi va islohotlar natijasida sezilarli yutuqlarga erishdi. Shu bilan birga, inflyatsiya, davlat sektorining yuqori ulushi, eksport diversifikatsiyasining yetarli emasligi va moliyaviy sektor muammolari kelgusida hal etilishi zarur bo'lgan asosiy masalalar sifatida qolmoqda. Agar ushbu muammolar tizimli ravishda bartaraf etilsa, O'zbekiston iqtisodiyoti yanada barqaror va raqobatbardosh tizimga aylanishi mumkin.

Moliyaviy-iqtisodiy rivojlanishni chuqurroq tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston iqtisodiy modelining transformatsiyasi bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, 2020–2025 yillarda amalga oshirilgan islohotlar davlatning iqtisodiyotdagi rolini qisqartirish va bozor mexanizmlarini kuchaytirishga qaratilgan bo'ldi. Bank sektorini isloh qilish, jumladan, davlat ulushiga ega banklarni xususiylashtirish jarayonlari moliyaviy tizim samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. So'nggi yillarda tijorat banklari aktivlari hajmi sezilarli darajada oshib, kredit qo'yimalari hajmi yiliga o'rtacha 20–25 foizga kengayganligi kuzatilmoqda. Biroq bu holat kredit portfeli sifati va qaytmaslik xavfini ham oshirishi mumkin. Shuningdek, mamlakatda fiskal siyosat ham muhim rol o'ynamoqda. Davlat byudjeti xarajatlari ijtimoiy soha, infratuzilma va sanoat loyihalariga yo'naltirilmoqda.

2024 yil yakunlariga ko'ra, davlat byudjeti defitsiti YAIMga nisbatan taxminan 4–5 foiz atrofida shakllangan. Bu esa iqtisodiy o'sishni rag'batlantirayotgan bo'lsa-da, uzoq muddatda davlat qarzining oshishiga olib kelishi mumkin. Tashqi davlat qarzi ham 2020 yildagi taxminan 24 milliard dollardan 2025 yilga kelib 38 milliard dollarga yaqinlashgani qayd etiladi. Bu ko'rsatkich hali xavfli darajada bo'lmasa-da, uning samarali boshqarilishi muhim ahamiyatga ega.

Pul-kredit siyosati doirasida Markaziy bank inflyatsiyani jilovlashga qaratilgan qat'iy choralarni amalga oshirmoqda. Foiz stavkalari yuqori darajada ushlab turilishi natijasida kreditlash sur'atlari muvozanatlashtirilmoqda. Shu bilan birga, milliy valyutaning nisbatan barqarorligi ta'minlanmoqda. So'm kursining keskin tebranishlarsiz asta-sekin qadrsizlanishi eksportni qo'llab-quvvatlashga xizmat qilmoqda. Raqamli iqtisodiyot va innovatsiyalar ham moliyaviy rivojlanishning muhim omiliga aylanmoqda. So'nggi yillarda elektron to'lov tizimlari, mobil banking va onlayn kreditlash xizmatlari keng rivojlandi. 2025 yilga kelib naqdsiz to'lovlar ulushi umumiy tranzaksiyalarning 60 foizidan oshgani kuzatilmoqda. Bu esa moliyaviy inklyuziya darajasining oshishiga va iqtisodiyotning "soya" qismini qisqartirishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, sanoat va ishlab chiqarish sektorida ham sezilarli o'zgarishlar yuz bermoqda. Energetika, metallurgiya, kimyo va qurilish materiallari ishlab chiqarish tarmoqlari rivojlanib bormoqda. Ayniqsa, "yashil iqtisodiyot" tamoyillariga o'tish jarayoni doirasida qayta tiklanuvchi energiya manbalari (quyosh va shamol elektr stansiyalari)ga investitsiyalar jalb qilinmoqda. Bu esa kelajakda energetik mustaqillikni ta'minlash va ekologik muammolarni kamaytirishga xizmat qiladi. Tashqi savdo aloqalari ham kengayib bormoqda. O'zbekistonning asosiy savdo hamkorlari sifatida Xitoy, Rossiya, Qozog'iston va Turkiya davlatlari yetakchi o'rin tutadi. So'nggi yillarda eksport geografiyasi kengayib, Yevropa va Janubiy Osiyo bozorlariga chiqish imkoniyatlari ortdi. Biroq tashqi savdo balansida ayrim yillarda salbiy saldo kuzatilmoqda, bu esa import hajmining yuqoriligi bilan izohlanadi.

Kelgusida iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash uchun bir qator strategik yo'nalishlarga e'tibor qaratish zarur. Birinchidan, iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, ya'ni xomashyo eksportidan tayyor mahsulot ishlab chiqarishga o'tish muhim hisoblanadi. Ikkinchidan, xususiy sektorni qo'llab-quvvatlash va kichik biznes uchun qulay muhit yaratish zarur. Uchinchidan, ta'lim va inson kapitaliga investitsiyalarni oshirish orqali yuqori malakali kadrlar tayyorlash muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, institutsional islohotlarni davom ettirish, korrupsiyaga qarshi kurashni kuchaytirish va sud-huquq tizimini mustahkamlash iqtisodiy rivojlanishning barqarorligini ta'minlaydi. Xalqaro moliya institutlari, jumladan, Xalqaro valyuta jamg'armasi va Jahon banki tavsiyalariga amal qilish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston moliyaviy-iqtisodiyoti 2020–2025 yillarda sezilarli transformatsiya bosqichini boshdan kechirdi. Iqtisodiy o‘shish sur‘atlarining yuqoriligi, investitsiyalar hajmining ortishi va moliyaviy tizimning rivojlanishi ijobiy natijalar sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu bilan birga, mavjud muammolarni hal etish va islohotlarni izchil davom ettirish mamlakatning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta’minlash uchun muhim shart hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. — Toshkent: “O‘zbekiston”, 2022. — 300 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi (2020–2025). — Toshkent, 2025. — 150 b.
3. International Monetary Fund. Uzbekistan: 2025 Article IV Consultation Report. — Washington: IMF, 2025. — 85 p.
4. World Bank. Uzbekistan Country Economic Update. — Washington: World Bank, 2024. — 60 p.
5. Joseph E. Stiglitz. Globalization and Its Discontents Revisited. — New York: W.W. Norton & Company, 2017. — 320 p.